

U J K Ö N Y V E K

Huszt József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. Budapest (Magyar Tudományos Akadémia) 1942. 374 l.

Rendkívül érdekes szegedi szemmel és a minket különösen érdeklő délvidéki problémák szemszögéből olvasni Huszt József hatalmas munkáját A szerző maga mint szegedi egyet. tanár volt tanúja a „legnagyobb álmú kultuszminiszter“ életművének és munkatársra a Polgáriiskolai Tanárképző Intézet szegedi elhelyezésére vonatkozó intézkedéseiben. Innen könyve szegedi vonatkozású részeinek különös élményszerűsége. De az egész műnek is bizonyos élményszerűséget biztosít az a ritka kiváltság, hogy az író „Európa legdinamikusabb kultuszminisztere“ özvegyének előzettségéből felhasználhatta „az Alföld szerelmének“ gazdag jegyzetfüzeteit, melyekben híven tükröződnek annak az embernek legtitkosabb gondolatai és tervezgetései, aki a maga bevallása szerint „dolgozott, tanult folytonosan“. Serdülő ifjúkorától vezetett feljegyzései, melyeket nagy történeti érzéke bizonyosságául mindég gondosan megőrzött, végigkísérik egész életét és segítik Husztit abban, hogy Klebelsberg törekvéseit keletkezésük eleven dinamikájában ábrázolja, hogy ifjúkori terveiben megpillantsa már a kultúrfölény és neoneacionalizmus apostolát, a férfiban viszont csodálja a Julián-egyesületek megalkotójának tőretlenül fiatalos lendületét. Így a jegyzetek segítségével valami nagy egységbe foglalhatja egész életművét.

Huszt nem életrajzot akar írni. mert erre nagyon helyesen az időt a történeti távlat elégtelensége és a még tulságosan eleven személyi

vonatkozások miatt nem látja elérkezettnek. Mégis, mikor külső életkörülményeinek alakulását és a személye körül dult harcokat csak háttérben maradó kísérőjelenségekként tárgyalja és Klebelsberg alkotásai felé fordítja egész figyelmét, ép ezáltal írja meg Klebelsberg igazi életrajzát, melyből szellemi arculata tiszta körvonallakkal bontakozik ki előttünk. Szinte fölösleges is többet tudnunk életéről, mint azt, hogy 1875 november 23-án született az Arad vármegyei Magyarpécskán, 1904—10-ig segédtitkár, majd titkár volt a miniszterelnökségen, 1910—14-ig közigazgatási bíró, 1914—17-ig kultuszállamtitkár, 1917-ben miniszterelnökségi államtitkár és Kolozsvár képviselője, 1919-ben Sopron képviselője, 1921-ben a második Bethlen kormány belügyminisztere, majd 1922 június 16.-ától 1931 aug. 19.-ig kultuszminisztere. 1932 okt. 12.-én kezdődik földön túli élete, mely elhallgatott minden gáncsot. A csonkaságunkból való kibontakozás pedig meghozta kultúrpolitikájának teljes igazolását.

Az a „küldetéses“ önfeláldozás. mi ezeket a kereteket kitölti, az igazi élete Klebelsberg Kunónak. „Klebelsberg küldetéses ember volt — üti meg Huszt mindjárt könyvének első mondatában az alaphangot, s ilyen pregnáns meghatározásokban gazdag lesz emberábrázolása — földünkre küldett, hogy legmélyebb elesettségünkben a magyar kultúra értékeinek megmentésével és további gyarapításával „nemzeti balsorsunkkal szemben“ felvegye a harcot. „Életének végső értelmét e feladat hűségese teljesítése adja.“

Már miniszterelnökségi kishivatalnok korában „államférfiúi for-

mátumú bürokrata", aki — nem hiába nemzetiségi vidék szülötte — a kiegészés korának gondtalan optimizmusában meglátja a nemzetiségek elégedetlenségében rejlő veszélyt és annak káros voltát, hogy „tervszerű nemzetiségi politikánk még nincsen.“ Nemzetiségpolitikai vezérkönyv kiadására készül tehát és aggodalmai a Huszti által első ízben értékesített Zichy Tivadarral folytatott levelezésben jutnak kifejezésre. Szerencsére azonnal a cselekvés terére is léphet, mert 1904-ben az ifjú miniszteri titkár megalapíthatja az Ázsiában visszamaradt magyarok felfedezésére indult Julián-barát nevét viselő egyesületet, azzal a céllal, hogy megmentse a Horvát-Szlavonországban és Boszniában élő magyarságot. Ezirányban szerény önmegtágadással, de ritka találékonysággal és szervezőerővel kifejtett munkásságát az Eszéken megjelenő Szlavóniai Magyar Ujság nem győzi dicsérni 1914 január 11-én tíz éves munkásságát méltányoló cikkében. Iskolákat, népkönyvtárakat alapít, gazdasági továbbképző tanfolyamokat rendez, jó olvasmányok- és népkalendáriumok kiadásáról gondoskodik, ösztöndíjakat osztogat, hogy „délre szakadt magyarok tehetséges gyermekeiből balkáni hivatásuk számára előmunkásokat neveljen“, akik rokonszervet és megbecsülést tudjanak tartalékolni részünkre a horvát, szlovén és bosnyák lakosság között. A magyar népsűrűség emelése a peremvidéken szintén fontos szerepet játszik terveiben, melyek később, kultuszállamtitkár és miniszter korában mindjobban kidolgozódnak. Ekkor már tervszerűen igyekszik kiépíteni balkán ifjak magyarországi egyetemi tanulmányait és a magyar egyetemeken a balkán nyelvek és

ismeretek tanítását: „Tudományos ítéleteink révén hatalommá lennénk, melytől a balkáni népek politikai körei és publicistái félnének“. Olyan tervek ezek, melyek még ma is megszívlelésre szorulnak. De miniszterelnökségi államtitkár korában, a rokkantgondozás nagyszerű szervezete megteremtésének hónapjaiban, szintén izgatják ma is aktuális nemzetiségpolitikai kérdések. A Székelyföld kulturális és gazdasági fellendítésével, a székelyföldi fürdők modern kiépítésével, a csángók hazatelepítésével, a Fekete tenger felé vezető gazdasági út biztosításával foglalkozik, mikor először felmerül benne a rettenetes kétség: „A magyar katona egy boldogabb és hatalmasabb Magyarországért vért és elesett, lelkében a győzelem felemelő érzésével. Ezek a halottak borzalmas tetemrehívást fognak tartani, ha a magyar politika... pártviszályok fertőjébe merülve, még hazánk területi épességét sem tudná fenntartani.“

Mikor aztán tragikus sejtése valóra vált, kultuszminiszteri székéből soha sem téveszti szeme elől a körülöttünk acsarkodó Balkánt, mert úgy véli, „meg kell mutatnunk a nagy nemzeteknek, a világ közvéleményének, hogy nagyobb a magyar nemzet belső értéke, mint a bennünket környező és a mi rovásunkra nagygyá tett népeké. Ennek pedig a művelt nyugat szemében a fokmérője a műveltség.“ Annak a magyar reformkornak a hitével, melyet annyiszor idézett Thallóczy Lajos utódként a Történelmi Társulat elnöki székéből 1916-tól haláláig, hitt a művelődés mindenható voltában, s minden részletében tervszerű és következetes szervezetet akart kidolgozni annak nagygyá tételére, mert „mentől műveltebb egy nemzet, antól

erősebb befolyása lehet a többi népre és antól tudatosabban formálhatja a saját sorsát.“

Könyvtáraink és muzeumaink összefogása egy nagy, autonóm Gyűjteményegyetemben, a svábhegyi csillagvizsgáló és tihanyi biológiai intézet, a Természettudományi Tanács felállítására, a Szélemtudományi Tanács és egy az egyetemek minden politikai befolyástól ment autonóm életét biztosító suprauniversitás tervezése, egy hatalmas arányokban kifejlesztett ösztöndíjakció, a külföldi kollégiumok megalapítása, voltak ennek a gondolatban teljesen, a valóságban csak töredékesen kiépített hatalmas kultúrszervezetnek legfontosabb elemei. A tehetséges falusi gyermekek felkutatásának és neveltetésének ma oly aktuális kérdését is Klebelsberg dobja bele először a magyar köztudatba, mert minden törekvését rendkívüli propagatív erejével azonnal a magyar társadalom ügyévé tudta tenni. Klebelsberg érdeme, hogy a Trianonban ránk kényszerített katonai leszerelést nem követte nyomon a végzetesé válható kulturális leszerelés. Becker porosz közoktatási miniszter munkája külföldi visszhangját így értékelte: „Imponáló volt egész Európa számára a kultúrára való törekvés, a megingathatatlan hit, hogy Magyarország ismét csak akkor lesz nagy, ha a világ megtanulja benne nem a kis katonai hatalmat, hanem a nagy, nélkülözhetetlen kultúrtényezőt méltányolni“.

Mégis legfontosabbnak Klebelsberg a magyar kultúrfölény biztosítására két intézmény megerősítését tartotta: a felsőoktatását és népoktatását. Sokszor jutnak eszünkbe szavai, melyekkel a napjaiban először felvetődött egye-

tem-mészárló és egyetem-csonkító hangulattal szállt szembe: „Ha egyetemet vesztenék — mondotta — akkor az lenne a szerepem, mint annak a tengernagynak, aki nagy egységet, dreadnoughtot veszített. Én pedig a magyar kultúráért folytatott harcban nagy egységet, egyetemet veszteni nem akarok.“ A „vidéki“ egyetemek kiépítésében azonban kulturális szempontokon túl városfejlesztési megfontolások is vezérelték. Az egyetemek városképző erejét így példázta egyszer: „Hasztalan tetszelgett volna a szegedi és debreceni lokálpatriotizmus abban, hogy mindkét közösség a lakosság lélekszámára nézve százeres város, ha a népesség e nagyobb konglomerátumainak a helyi színezetet csak a paprika és a délibáb adja meg.“

Városfejlesztő és rendező szennvedélyéhez járult aztán még kitűnő művészi ízlése is, melynek nevelődését jegyzetfüzeteiben nyomon lehet követni és melynek finomságát hazánk egyik legszebb tere, a szegedi Fogadalmi templom tér dicséri. Róla valóban a kövek beszélnek, de hogy mit köszönhetne Szeged országgyűlési képviselőjének, ha élete nem szakad meg oly tragikus hirtelenséggel, azt Huszti következőképpen ecseteli: „Már 1927-ben, amikor még az egyetemi építkezések elején volt, megálmodta Nagyszegedet. Dorozsma lassankint összeépül Szegeddel: ezzel megszűnik az alsó és felső tanyákat szétfeszítő ék. Tápé már szegedi kézen van. Szó van a deszki határ megszerzéséről. Szőreg felnyúlik Ujszeged alá. A városi mag körül, amely egyébként Tisza Lajos tervei alapján Magyarország legszebb rendezett városának épült ki, 160.000 ember csoportosul, hatalmas gazdasági

erőt is képviselve. A többit majd elvégzi az egyetem, melynek nagyobb arányokban való kiépítése hamarosan megindul. Később újból és újból visszatér a nagyszegedi gondolathoz, „amelyért érdemes összefogni, amelyből kisugárzó szuggesztív és propagatív erő megragadja a lelkeket.“ Már kibontakozva, szinte készen látja egy európai értelemben vett nagyváros népesedési, társadalmi és gazdasági alapjait. Csak a városias jelleget kell még tovább emelni. Cikkein kívül, amelyek konkrét, aprólékos javaslatokat is tartalmaznak, jegyzeteiben még továbbszövi a témát. Feldolgozza Szeged összes fontosabb statisztikai adatait 1869-től kezdve. Külön rovatokat nyit feljegyzéseiben az egyes szegedi problémaköröknek: művészi feladatok — feltöltendő pocsolyák és vizenyős területek a körtöltésen belül — városrendezési területek a körtöltésen belül stb., stb. Sok bennszülött szegedi nem ismerte annyira a várost, különösen a történetét, mint Klebelsberg! Külön összeállította a Tisza-szabályozásra és az árvizekre vonatkozó adatokat. Mindent pontosan tudni akart, ami céljai megvalósítását a legtávolabból is előmozdította. Álmaikat azóta a szegedi fogadalmi templom sírboltjában szövi tovább. . .“

Az Alföldhöz és Szeged környékéhez fűződött a klebelsbergi elgondolás másik legfontosabb mozgalmá is: a népiskolai akció, melylyel főleg a török hódítás alól való felszabadulás óta állandóan elhanyagolt központi magyar táj népi műveltségét akarta felemelni. Nem véletlen, hogy az 5000. népiskola felállításának szimbolikus ünnepségét ép Szegedrókuszon rendeztette. Szegedet szánta az alföldkutatás központjául is,

melynek megszervezését életének utolsó éveiben nagy eréllyel vette kezébe.

Husztai József kitűnő könyvéből a „munka és kötelességteljesítés“ e Széchenyi-méretű „megszállottjának“ életműve szuggesztív erővel elevenedik meg előttünk. Vajjon mivé fejlődhetett volna az, ha nincsen annyi gáncsban része, amennyit el kellett viselnie és ha az Alföld szerelmeséből nem lett volna olyan hamar az Alföld halottja, aki két nagy szegedi segítőtársával, Somogyi Szilveszter polgármesterrel és most már Glattfelder Gyula érsek-püspökkel is együtt szövi tovább álmaikat a szegedi fogadalmi templom sírboltjában? Husztai József könyve újra álmodtatja velünk Klebelsberg életművét.

KOLTAY-KASTNER JENŐ

Fehér Tibor: Árnýék az úton. Budapest. (Singer és Wolfner). 1943.

Fehér Tibor versei, kisregényei, ifjúsági regényei egy nagyon finomtollú, fintorkodó mosolyú, de minden igaz szépért és jóért rajongó költőt, írókat mutatnak be nekünk. Érzelmi és logikai egységet tanusító verseiből stílusának legjellemzőbb sajátosságát, meleg, tiszta líráját átvitte novelláiba, regényeibe is. Ez a romantikus írói tulajdonság teszi vonzóvá, érdekessé és rokonszenvenné Fehér Tibor minden írását, de különösen Árnýék az úton c. regényét.

Az esemény, melyet leír, mindennapi, de ahogyan leírja, rendkívüli. Balla Pál, a híres ügyész hazamegy édesapjához pihenni, kis szülővárosába. Mindene megvan, mindent elért, csak egyet nem: a boldogságot. Úgy látszik, hogy csalódott mindenben, mindenben, de elsősorban önmagá-